

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ННІ філології та журналістики
Кафедра новітньої української літератури та соціальних
комунікацій

Вітражі

**Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових
семінарів**

ЖИТОМИР – 2013

УДК 82 – 193.3(093)»19»

ББК 83

Рекомендовано до друку кафедрою новітньої української літератури та соціальних комунікацій ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 10.01.2013 р.)

Рецензенти:

А.С. Близнюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри редагування та основ журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка;

В.В. Халін – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка;

О.М. Шуневич – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання навчальних предметів Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Вітражі: Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових семінарів / Упор. В.І. Башманівський. – Випуск 4. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2013. – 186 с.

УДК 82. – 193.3(093)»19»

ББК 83

У збірнику запропоновано матеріали викладацько-студентських наукових семінарів, присвячених творчості українських письменників.

Для студентів філологічних спеціальностей, учителів-словесників, а також тих, кого цікавить література XIX – XX століття.

© В.І. Башманівський, 2013

2. Бердяев Н. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого / Николай Бердяев // О назначении человека. – М. : Республика, 1993. – 458 с.
3. Больнов О. Философия экзистенциализма / Отто Ф. Больнов – Спб. : "Лань", 1999. – 224 с.

О.Л. Воронюк О.Л.,
кандидат філософських наук, викладач

Екзистенціалізм та кінець модерну: філософсько-літературний дискурс

Ситуація «заходу метанарацій» спонукає до постійної рефлексії над пройденими етапами думки, переосмислюючи та заново відкриваючи їх. Одним з таких етапів є екзистенціалізм. На нашу думку, екзистенціалізм – це граничний феномен західного світорозуміння (в тому числі, літератури та філософії), що відсікає дві парадигми думки, завершуючи одну – парадигму модерну, та відкриваючи шлях до іншої – парадигми постмодерну.

На перший погляд, парадигма модерну, з усім її сцієнтизмом, раціоналізмом, історичним оптимізмом, не має нічого спільного із трагіко-песимістичним, абсурдистським світовідчуттям екзистенціалізму. Однак придивімося ближче.

Основа модерного світогляду Нового Часу – суб'єктцентризм. Як показав, М.Гайдеггер у праці «Європейський нігілізм», імпліцитна основа європейської культури Нового Часу – мислячий суб'єкт, через і для якого розкривається суще, поійменоване об'єктом [6]. Звідси й поле суб'єктної постави: мислячий суб'єкт є чимось абсолютно відмінним від предмету мислення, в той же час виступаючи його основою, а, значить, він є всемогутнім та водночас самотнім у своїй ізоляції. Виявивши у процедурі радикального сумніву себе у світі як найперша та єдина очевидність, суб'єкт приречений на самотворення. Спроби автономного утвердження суб'єкта ведуться паралельно із науковим дискурсом Нового часу, який прагне до протилежної цілі – автономного розкриття об'єкта (реальності, дійсності, матерії тощо).

Однак утвердження суб'єкта не було тотальним, філософія відразу скептично віднеслася до цього картезіанського творіння. Парадигма модерну окреслила ту «заборонену зону», в якій і розкривалась її істина. Звідси й скептичні інтенції філософії Юма, агностицизм Канта, звідси апеляція до Бога як гаранта реальності у філософії Берклі, звідси,

нарешті, соліпсизм М. Штірнера та еміпірокритицизм другого позитивізму.

Однак подальший розвиток модерного світорозуміння у різноманітних формах (романтизм в літературі, ірраціоналізм та позитивізм у філософії) відкрив умовність та конвенційність таких конструкцій, як об'єкт та суб'єкт, показав наївність раціоналістичного самовозвеличення суб'єкта, розвінчав історичний оптимізм. Поступово єдність суб'єкта (психічна, онтологічна, гносеологічна) та об'єкта починається руйнуватись. Модерн підходить до своїх меж, відкриваючи їх, і тим самим окреслюючи проблематику іншої парадигми – постмодерну. Саме такою межею і виступає екзистенціалізм. Передусім тому, що він водночас є філософією суб'єктивності (Ж.-П. Сартр) та філософією, що намагається подолати метафізику суб'єкта (М. Гайдеггер).

Перша слідує за Декартом, тому і не дивно, що саме до Картезія часто апелюють як до предтечі екзистенціалізму (зокрема, Ж.-П. Сартр у «Картезіанській свободі» та М. Мамардашвілі у «Картезіанських медитаціях») [3;4]. Саме з першого варіанту народжується сартрівський екзистенціалізм, де суб'єкт в усій його феноменологічній повноті відкриває себе «закинутим» у світ даностей (ментальних, матеріальних). Однак це вже не суб'єкт самоствердження, через який розкривається реальність за допомогою рефлексії. Це суб'єкт, що містить в собі джерело анігіляції, нищення предметності. Тому-то й в літературі екзистенціалізму з'являється «сторонній» - це метафізичний уламок картезіанського суб'єкта, що усвідомлює себе як кінечне «буття-до-смерті», і на основі цієї конечності отримує свободу, що лежить по той бік відчаю. «Я мислю, отже, існую» змінюється на «Я смертний, отже, існую». Смерть стає точкою ідентичності, запорукою свободи та автентичності. «Сторонній» абсолютно вільний та абсолютно самотній, на основі абсурду рветься його зв'язок зі світом та людьми (об'єктом). Такими є Мерсо в «Сторонньому» А. Камю [2], Антуан Рокантен в «Нудоті» Сартра [5], Гарі Галлер в «Степовому вовку» Г. Гессе, герой повісті Ж. Перека «Людина, що спить». «Сторонній» - це реквієм модерну за самим собою.

Інша магістральна лінія екзистенціалізму – рефлексія над розсіюванням постульованої модерном єдності суб'єкта. Тепер це квазі-, «шизосуб'єкт», що існує в світі молекулярностей, мозаїчних «уламків». Такий шизосуб'єкт «існує» в шизопросторі та шизочасі. Тут немає ані минулого, ані теперішнього, ані майбутнього. Тут немає пам'яті та переживань, подій та меж. Межа між реальністю об'єктивного та суб'єктивним уявленням нищиться. Народжується «аутистичне

мислення» (В. Руднєв). Дані елементи ми спостерігаємо, зокрема, в творчості Семюела Бекета. Його «герої» – чисті лінії розриву, як сказав би Дельоз, без точок ідентичності та стратифікації. Вони мешкають поза часом та простором (як Владімір та Естрагон у п'єсі «В очікуванні Годо» [1]), поза тілом, як Мерфі та Молой, поза життям та смертю (як Малон та Безіменний). Шизосуб'єкт грає на арені шизофренічної молекулярності, постійно переживаючи досвід «становлення-Іншим» (Грегор Замза у «Перевтіленні» Кафки, жителі Парижу в «Носорогах» Іонеску). Саме ці літературні стратегії перекидають місток від модерну до постмодерну (зокрема, у варіанті шизоаналізу).

Важливим питанням є й питання форми: чому екзистенціалізм є саме філософсько-літературним дискурсом? Справа в тому, що класична філософія прагнула до вирішення платонівської проблеми – проблеми множинного в одиничному. Новоевропейське мислення (парадигма модерну) цю проблему вирішила через підкорення одиничного множинному (наприклад, у варіанті кантіанської етики, в політичних доктринах фашизму, нацизму та соціалізму), віддавши першому патологічний простір хвороби, злочину та інстинктів. Через це реверсивною істиною парадигми модерну виступає не Декарт, не Кант, а маркіз де Сад, творчість якого насичена апологією патологічної сингулярності.

Філософія модерну не може говорити про сингулярне, не співвідносячи його із множинним. Здатність мислити одиничне в його одиничності – це шлях до соліпсизму, якого Новий Час так ретельно уникав, апелюючи до вроджених ідей, апіорних форм пізнання чи до Бога. Одиничне – справа літератури. Тому і екзистенціалізм набуває форми філософсько-літературного дискурсу, звідси і прагнення цього дискурсу – дати змогу говорити цій патологічній сингулярності, в той же час виявивши до-суб'єктні форми конститування («турбота» у філософії Гайдеггера, «нудота» та дорефлексивне *cogito* у творчості Сартра, абсурд у Ф. Кафки, Камю, Е. Іонеску тощо). Тому і цікавить екзистенціалізм «граничні ситуації» жаху, сорому, смерті тощо, адже саме в них, в моменті трансгресії, відкривається унікальність одиничного існування, яка передує суб'єктивності, те, що Гайдеггер називає станом «не-по-собі».

Екзистенціалізм замінює суб'єктивну статичність та єдність суб'єкта ек-статичністю (Гайдеггер) та трансгресією (Ж. Батай, М. Фуко) перманентного самотрансцендування. Звідси й постійна апеляція до феномену смерті як абсолютної межі суб'єктивності, як до автентичної події. Певною мірою екзистенціалізм можна позначити як літературу смерті.

Отже, екзистенціалізм виступає завершальною стадією розвитку парадигми модерну, суб'єктцентристські інтенції якої набули радикального статусу у філософсько-літературному дискурсі екзистенціалізму. В той же час, критика суб'єктцентризму, його альтернативи дозволяють визначити екзистенціалізм як граничний феномен думки, що відсікає модерн та постмодерн та водночас поєднує їх.

Література:

1. Беккет С. В ожидании Годо : пьесы : перевод с французского / Сэмюэль Беккет. – М. : Текст, 2010. – 284, [2] с.
2. Камю А. Посторонний ; Чума : Романы: Пер. с фр. / А. Камю. – Харьков : Фолио, 1998. – 335 с.
3. Мамардашвили М. Картезианские размышления. – М.: Издательская группа «прогресс»; «Культура», 1993. – 352 с.
4. Сартр Ж.-П. Картезианская свобода //Логос. –1996, № 8. – С. 17-23.
5. Сартр Ж.-П. Тошнота. Рассказы. Пьесы. Слова. – М.: АСТ, 2010. – 672 с.
6. Хайдеггер М. Европейский нигилизм // Ницше и пустота / Мартин Хайдеггер ; [сост. О. В. Селин]. – М. : Алгоритм ; Эксмо, 2006. – С.79-297.

І.О. Горбова,
аспірант кафедри філософії

Гранична ситуація та сила духу в «Жовтому князі» Василя Барки

Український літературний екзистенціалізм, створений на національному ґрунті, увесь комплекс питань, пов'язаних із існуванням індивідуума, розв'язує крізь призму двох парадигм – національної та екзистенціальної, які, зливаючись, утворюють філософський ракурс під загальною назвою «буття української людини в умовах колоніальної агресії» [2, с. 64]. Для екзистенціалістів поняття «Вітчизна», «Україна» не виявляють винятково зовнішній географічний, політичний чи духовно-культурний простір. Образи з національно-патріотичною наповненістю співвідносяться із темою окремої людини, внутрішнього єства, долі й буття у світі особи. Національне стає адекватним індивідуально-особистісному, а особистісне – національному.